

КОНСТРУЮВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ ОСОБИСТОСТІ ЗА УМОВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

За умов інформаційного суспільства трансформується світ, а разом з ним і людина. Змінюється характер становлення особистості та соціальної взаємодії. Сучасна людина нерозривно пов'язана з технологіями, які розширюють її світогляд та впливають на світосприйняття. В ході цього відбуваються зміни когнітивних процесів. У статті аналізується трансформація свідомості особистості та її когнітивних процесів в умовах інформаційного суспільства, розглядається поняття «кліпової культури» покоління Z. Кліпова свідомість формується на основі засвоєння невеликих фрагментів інформації, які позбавлені основної ідеї та доповнені витягами вражень, постійно перезавантажуються та оновлюються. Основними характеристиками такого сприйняття є динамізм, лабільність та актуальність.

Ключові слова: інформаційне суспільство, Інтернет-простір, когнітивні процеси, картина світу, кліпова свідомість, покоління Z.

The conditions of the information society contribute both to the world and to a personality transformation. The character of personality formation and social interaction are being changed. A Modern person is inseparably linked with technologies that expand his worldview and influence the perception of the world. Changes occur in cognitive processes in the course of this interaction. The article analyzes the transformation of a personality consciousness and cognitive processes in the conditions of the information society as well as considers the concept of «clip-culture» of Z the generation. Clip consciousness is formed on the basis of small fragments of information, which are deprived of the main idea and supplemented with excerpts of impressions, constantly rebooted and updated. The main characteristics for perception are dynamism, lability and actuality.

Keywords: information society, Internet space, cognitive processes, world picture, clip consciousness, generation Z.

Постановка проблеми. Сучасний світ невпинно розвивається, трансформується, видозмінюється. На даному етапі свого існування він перебуває у формі інформаційної цивілізації. Процес інформатизації чинить вагомий вплив на структуру соціальних процесів, видозмінює соціальні зв'язки та синтезує нові способи взаємодії. Стає цікавим питання, як ці процеси впливають на особистість та її світосприйняття. Картина світу є однією з буттєвих характеристик суб'єкта, який пізнає реальність та відображає загальні тенденції розвитку, тому дослідження трансформації картини світу має особливу актуальність [5]. Однією з яскравих характеристик людства є постійна еволюція в нерозривному поєднанні з розвитком сприйняття, акумулювання інформації та її відтворення. Це зумовлює наявність адаптивних механізмів, які допомагають людству виживати, перероблюючи великі масиви інформації та передаючи свій соціальний досвід наступним поколінням. Як зазначає В. В. Кириченко: «Зникнення цієї здатності або неспроможність оперувати величезними масивами інформації може бути причиною зникнення людства» [4, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Робота Е. Тоффлера [9] стала основою нашого дослідження і допомогла виявити основні особливості побу-

дови індивідуальної моделі особистості. Питання картини світу в інформаційному суспільстві також розробляли В. В. Кириченко [4], А. Я. Кузнецова [5], А. В. Сапа [8] та інші.

Мета статті: інтегрувати теоретичні знання про картину світу за умов розвитку інформаційного суспільства.

Завдання дослідження: висвітлити особливості картини світу суб'єкта за умов розвитку інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Картина світу – це багатогранне поняття. Дана система уявлень людини про світ містить у собі як наближені до реальності образи, так і ілюзорні, але для того, щоб функціонування людини було адаптивним, її модель має бути наближеною до дійсності. Картина світу особистості будується не лише на основі самостійних спостережень, цей феномен усе більше формується на основі інформації, яку індивід отримує на базі Інтернет-ресурсів та мас-медіа. Індивідуальна картина світу є своєрідним транслятором знань суспільства, але обрамлена суб'єктивним світовідчуттям.

Складність картини світу залежить від того, наскільки глибоко вона інтегрована в систему комунікацій. На суспільну інтегрованість впливають декілька факторів:

1. Рівень розвитку середовища і його культури.
2. Складність завдань, які стоять перед індивідом, і шляхи оперування інформацією.
3. Рівень розвитку пізнавальної сфери і мотивації, що зумовлює природне бажання до постійного отримання інформації [1].

Інформація завжди знаходиться в певному контексті, який може пояснити специфіку її впливу на людину, її свідомість та активність. Тому не дивно, що одне й те ж повідомлення може викликати різну реакцію, це зумовлено не лише індивідуальним контекстом, а й соціальним, який формує ставлення до інформації ще до початку її використання. Індивідуальний контекст закладається в процесі міжособистісної взаємодії на основі перцептивних відчуттів у ході вирішення завдань, поставлених перед людиною. Відповідно до цього контексту, спираючись на свій попередній досвід, особистість висловлює своє ставлення до певних повідомлень. «Доцифрова» людина більшою мірою керувалася перцептивним досвідом, але зараз в основному інформація надходить з медіаресурсів. Це зумовлює розширення меж світу та збагачує можливості людини за рахунок інформаційних потоків розвивати та вдосконалювати суб'єктивну модель реальності.

Картина світу організована як система складних образних структур, а нові образи вбудовуються відповідно до визначених класифікацій. Кожен образ проходить оцінювання на те, як він пов'язаний з цілями суб'єкта, яку він має цінність, та проходить фільтр у вимірі «хороший – поганий», в іншому випадку він втрачає свою значимість. Наприкінці людина оцінює його істинність і ступінь довіри до того, наскільки точно даний образ відбиває реальність, щоб на його основі будувати власну модель поведінки. Так новий образ вбудовується в систему сприйняття. Але якщо вбудовування нових образів відбувається часто, во-

ни незрозумілі та не повною мірою відповідають або навіть суперечать попереднім висновкам, то вся система світогляду має переглядатися. Е. Тоффлер вказує на те, що індивідуальна картина світу – це не статична «бібліотека», а ніби жива істота, їй притаманна енергія та активність. «Ми не отримуємо ззовні якусь «даність» пасивним шляхом, ми безперервно конструємо і реконструюємо сприйняте. Невтомно скануючи навколишнє середовище за допомогою органів чуття у пошуках інформації, що відноситься до наших потреб і бажань, ми постійно реорганізуємо і «підганяємо» нашу уявну модель» [9, с. 97].

Кожний момент часу людина порівнює образи, встановлює нові зв'язки, що спричиняє великі затрати енергії. Значний потік інформації подає людині нові образи та часто збільшує розрив між її попередніми уявленнями та реальністю. За невеликого розриву людина може раціонально адаптуватися до нових обставин, зберігаючи контакт з реальністю, але за великого розриву може спостерігатися неадекватне реагування, у крайньому варіанті – психоз та навіть смерть. Щоб уникнути вище перелічених негативних наслідків, особистість постійно оновлює свою систему образів та безперервно навчається. Завдяки інтелектуально-духовній природі людини відбувається об'єднання саморозвитку з освоєнням навколишнього світу. В процесі життєдіяльності в свідомості людини на основі інтелектуальних здібностей формується індивідуальна картина світу. Людина може здійснювати елементи потенційної діяльності у віртуальному середовищі, яке утворюється в результаті взаємодії з матеріальним світом і відображається в свідомості. «Наповненість індивідуальної картини світу залежить від достовірності зовнішньої інформації та від здатності індивіда до рефлексії власних уявлень і вміння корегувати картину світу відповідно до нових потоків знань» [5, с. 852].

Постійний прогрес суспільства надає поштовх людині до самовдосконалення і породжує необхідність до перегляду своїх уявлень та образів, щоб пов'язати їх з новітніми знаннями для ефективного функціонування. Для того, щоб пристосуватися до сучасних умов швидко змінюваного суспільства, індивід має переглядати свої уявлення та образ світу зі швидкістю, рівнозначною темпові цих змін. Навколишнє середовище обрушує на людину величезний потік стимулів та сигналів, які трансформуються в образи, стаючи частиною нашого світогляду. По мірі розвитку суспільства збільшується і число кодів для передачі образів, а відносна частка некодованої інформації навпаки зменшується. Таким чином, велика частина картини світу особистості в сучасних умовах конструюється на базі інформаційних повідомлень, уже створених людиною, а не на основі власних спостережень «некодованих» явищ. Дуже поширеною стала перевага до споживання вже готової інформації на противагу самостійній обробці сигналів [9].

У зв'язку з прискоренням передачі інформації і запитів на неї, зміни відбуваються і в системі кодів, якою ми користуємося. Мова теж трансформується, розширюються сфери її використання. Вхідження нових слів та їх зникнення характеризуються швидким темпом. Доцентом Е. В Ганіною були виявлені такі тенденції у трансформації сучасної мови: лінгвістична утилітарність (викорис-

тання мови лише у практичних цілях), семантичний примітивізм (скорочення слів до одного лексичного компонента), мовний традиціоналізм – продовження мовленнєвих традицій нівелюється та надається перевага спрощенню. За умов стрімкого розвитку інформаційних потоків та обмеженості в часі набирає популярності телеграфний стиль – короткі та наповнені сенсом речення [6].

Нові відкриття, технології, новий соціальний устрій стимулюють «прискорену обробку», скорочення тривалості зв'язків і відносин, вимагають нового рівня адаптивних можливостей. Щоб функціонування людини в нових умовах суспільного розвитку було ефективним, змінюється сама структура свідомості. Широко поширеним феноменом стала кліпова свідомість. Один із перших зауважив на даному понятті Е. Тоффлер, який пов'язував її з розвитком інформаційної культури. Кліпова свідомість формує новий спосіб сприйняття: на основі уривків інформації, фрагментів вражень створюється новий образ. Процес формування нових образів проходить на основі невинного оновлення інформації і постійного «перезавантаження», коли нова інформація витісняє стару за короткий момент часу. Загалом кліпова свідомість характеризується способом сприйняття на основі коротких, яскравих, лаконічних повідомлень [9].

У цьому контексті наголошуємо, що для сучасного суспільства характерні наступні ознаки:

1. Швидке переключення на нові стимули.
2. Висока швидкість «сприйняття» інформації.
3. Багатозадачність.
4. Здатність на основі поверхневої інформації будувати нове враження [3].

Аналізуючи численні дослідження на тему кліпової свідомості (мислення), можна зустріти значну критику, яка вказує на те, що даний феномен провокує втрату здатності до концентрації уваги, зменшує творчий потенціал, послаблює мислення, знижує емпатію і рефлексивний компонент [3; 7–9].

Але якщо замислитися, даний феномен набув своєї популярності відносно нещодавно, з розвитком інформаційної цивілізації, і став відповіддю на нові запити суспільства. Через те, що обсяг інформації, який людина може переробити самостійно, обмежений, нові вимоги суспільства – «бути завжди на хвилі» – породжують нові механізми адаптації, такі як кліпова свідомість, і остання допомагає людині синтезувати різні сигнали, утворюючи нові унікальні образи, можливо інколи і поверхневі, але однозначно з присутністю творчого компоненту. Синтез різних образів і створення на його базі нового – це процес аглютинації. Інтернет-мережа наповнена великою кількістю візуального матеріалу, що активує у покоління, яке постійно користується Інтернет–платформою, навичку нелінійного сприйняття, тобто бачення всього образу моментально і в цілому, а не послідовно деталь за деталлю. Постійно розвивається цифрова грамотність, що стає знаряддям, за допомогою якого відбувається швидке дешифрування графічної інформації навіть при відсутності текстового супроводу. Зауважимо, що попередні покоління були більш орієнтовані на текст, а візуальні дані сприймали більш як супровід [2; 12]. Можна зробити висновок, що під впливом кіберпростору змінюються спрямованість когнітивних процесів, зокре-

ма, Б. Сперроу стверджує, що новому поколінню властиве не стільки запам'ятовування інформації з мережі, скільки запам'ятовування місця, де цю інформацію можна отримати [12; 13]. За умов розвитку Інтернет-ресурсів активізується і набуває актуальності феномен трансакційної пам'яті, який характеризується тим, що люди покладаються на спогади своїх близьких. Часто цей феномен можна спостерігати в подружніх відносинах, де пара автоматично розподіляє інформацію для запам'ятовування, що скорочує інформаційне навантаження [12; 14]. Зважаючи на цей феномен, Б. Сперроу висуває гіпотезу, що впевненість у збереженні інформації в електронному вигляді та можливість вільного доступу породжує запам'ятовування лише шляху до інформації, а не її зміст [11; 12].

Увага також трансформувалася: якщо раніше вважалося, що для успішної діяльності потрібна стійка концентрації уваги, то за умов мінливого суспільства стала актуальнішою інша властивість даного процесу, а саме лабільність. Вміння сконцентрувати увагу на візуальному об'єкті, незважаючи на перешкоди у перцептивному полі у цифрового покоління відрізняється високою продуктивністю, що було підтверджено експериментально в дослідженнях М. Гладуелла. Зміст дослідження заключався в тому, що двом групам дітей було запропоновано розповісти сюжет дитячого шоу. Одна частина вибірки дивилася шоу в умовах повної концентрації уваги, а інша розміщувалася в кімнаті, наповненій яскравими іграшками. В незалежності від зовнішніх умов, діти в рівній мірі точно передали сюжет програми, і дані результати експерти оцінили як високу здатність до розподілення уваги [10]. Вміння переключатися з одного об'єкту на інший, виконувати декілька завдань одночасно, не втрачаючи дорогоцінного часу, та постійно оновлювати інформацію – ось запит нового суспільства. Зараз відбувається становлення покоління Z, в світогляді якого можна прослідити вплив інформаційного суспільства [7]. Покоління Z, об'єднує Інтернет мережа, вона стала їх віртуальною платформою для розвитку, спілкування та пристосування до нових умов життєдіяльності. Дане покоління відзначається орієнтацією на теперішній момент часу з короткостроковими цілями, це можна трактувати у негативному ключі – через відсутність прогностичного елементу свідомості, а можна розглядати як перебування в ситуації «тут і зараз». Сучасна людина має більш індивідуалістичні цінності, для неї є важливим право самостійно приймати рішення. Відкритий доступ до інформації надає впевненість у своїх поглядах, в перехресному дослідженні різних альтернатив. Перебування в Інтернет-просторі часто представляє пріоритет над «живим спілкуванням», зручнішим способом є передача повідомлення за допомогою соціальних мереж, проте в спілкуванні незмінно цінними є чесність та відкритість. У соціальних мережах особистість може відверто виразити свою думку, відстояти та аргументувати. Відбулася не редукція думки, а нова форма її буття. Рефлексія не зникла, часто вона переходить від внутрішнього аналізу до повідомлення в мережі. Інколи навіть набираючи повідомлення для своїх підписників у соціальних мережах автор тексту запускає цей механізм, адже без внутрішньої роботи над собою і своїми прагненнями він може втратити свою індивідуальність, за якою цікаво спостерігати, що у віртуальному світі означає втратити значущість. Лю-

ди цифрової цивілізації максимально наближені до інформації, і вони вміють правильно з нею працювати. Діти в 3-річному віці вже можуть виходити в мережу і користуватися смартфонами для своїх потреб. Відбувається стрімке дорослішання юного покоління, яке займається самоосвітою в Інтернеті, має місце навіть тенденція зменшення середнього віку дітей, які грають лялькою Барбі від 13–14 років в минулому до 3–10 в сьогоденні [7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вище сказане, можна зауважити, що в ході становлення інформаційного суспільства відбувається трансформація свідомості людини та її картини світу. Особистість має існувати в єдиному темпі зі змінами, постійно оновлювати інформацію для зв'язку з реальністю. Нові образи часто змінюють одне одного, що породило необхідність вберегти психіку від перевантаження і зумовило нові види захисних механізмів і засобів адаптації. У характеристиках свідомості людини стала відмічатися фрагментарність, багатозадачність, орієнтація на себе, перевага лаконічному та яскравому стимулу, спілкуванню на базі Інтернет-простору. Дані зміни чинять свій вплив на сприйняття світу і конструюють нові характеристики його індивідуальної моделі. Перспективами подальшого вивчення даної теми ми вважаємо емпіричне дослідження картини світу особистості у зв'язку з Інтернет-контентом.

1. Азаренок Н. В. Клиповое сознание и его влияние на психологию человека в современном мире. *Психология человека в современном мире* : матер. Всерос. юб. науч. конф., посвящ. 120-летию со дня рожд. С. Л. Рубинштейна. Москва, 2009. Т. 5 : Личность и группа в условиях социальных изменений / отв. ред. А. Л. Журавлев. С. 110–112.
2. Голубинская А. В. Нейрокогнитивный подход к исследованию поколения Z. *Международный журнал социальных и гуманитарных наук*. 2016. Т. 1. № 1. С. 161–167.
3. Горобец Т. Н., Ковалёв В. В. «Клиповое мышление» как отражение перцептивных процессов и сенсорной памяти. *Мир психологии* : научно-методический журнал. 2015. № 2 (82). С. 94–100.
4. Кириченко В. В. Психологические особенности формирования картины мира в современном информационном обществе. 2017. URL: www.gesj.internet-academy.org.ge/download.php?id=2948.pdf&t=1.
5. Кузнецова А. Я. Духовный мир и картина мира индивида в условиях информационного общества. *Фундаментальные исследования*. 2015. № 2–4. С. 851–855.
6. Проблемы языка в глобальном мире : монография / под ред. Е. В. Ганиной, А. Н. Чумакова. Москва : Проспект, 2016. 208 с
7. Сапа А. В. Поколение Z – поколение эпохи ФГОС. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pokolenie-z-pokolenie-epochi-fgos>.
8. Семеновских Т. Феномен «клипового мышления» в образовательной вузовской среде. 2014 URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/105PVN514.pdf>.
9. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : Издательство АСТ, 2002. 557 с.
10. Gladwell M. *The Tipping Point: How Little Things Can Make Big Differences*. New York, NY : Little Brown & Company, 2000.
11. Henkel L. A. Point-and-shoot memories: the influence of taking photos on memory for a museum tour. *Psychological Science*. 2014. Vol. 25. № 2. P. 396–402.
12. Minihan M. *Transmedia Storytelling for the Digital Generation: A Guide for Self-Publication with the Adobe Digital Publishing Suite*. Johnson City, TN : East Tennessee State University, 2012. 49 p.

-
13. Sparrow B., Liu J., Wenger D. M. Google effects on memory: Cognitive consequences of having information at our fingertips. *Science*. 2011. Vol. 333. № 6043. P. 776–778.
14. Wegner D. M., Erber R., Raymond P. Transactive memory in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1991. Vol. 61. № 6. P. 923–929.

УДК 316.612

doi: 10.15330/psp.22.75–82

Оксана Щотка

ЯКІСНИЙ ПІДХІД В «GENDER STUDIES»: ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ДОСЛІДНИКА

В статті висвітлюються переваги якісного підходу в гендерних дослідженнях. Підхід не нав'язує досліджуваному позицію дослідника, дозволяє взяти до уваги унікальність його досвіду. Проаналізовано методологічні акценти якісних досліджень гендеру: локальність знання, опора дослідника на цінності та досвід, співпраця між дослідником та досліджуваним, тісна кореляція між вивченням проблеми та її вирішенням. На цій основі обґрунтовано структуру психологічної готовності майбутніх гендерних дослідників щодо організації досліджень в руслі якісного підходу.

Ключові слова: якісні дослідження, локальність факту, опора на цінності, методологічна триангуляція, дискурс-аналіз, аналіз розмов, перформативне дослідження, дослідження дій, нарративне дослідження.

The article highlights the benefits of a qualitative approach in gender studies. The approach allows a psychologist to take into account the uniqueness of the experience of the person being examined. We have identified a methodological basis for qualitative gender studies: situational knowledge, reliance on values and experience, cooperation, and a close connection between studying the problem and its solution. This made it possible to present the structure of the competence of gender researchers regarding a qualitative approach.

Keywords: qualitative research, local nature of the fact, methodological triangulation, reliance on values, narrative research, performance-based research, action research, conversation analysis, discourse analysis.

«Гендерні студії» – нова міждисциплінарна спеціалізація, створення якої в університетах України сприятиме підготовці фахівців, що володіють комплексом знань і умінь потрібних для здійснення гендерних досліджень і гендерної експертизи сучасних соціальних, політичних, економічних та етнокультурних проблем і процесів, характерних для сучасних суспільств в умовах глобалізації.

Важливою складовою підготовки фахівця з гендерних досліджень є дисципліна «Гендерна психологія», яка закладає у магістрантів основи знань щодо методології, методів гендерних досліджень, а також умінь планування, організації та проведення такого роду досліджень. В змісті дисципліни відбиваються сучасні методологічні тенденції, що ввібрали в себе феміністські ідеї відсутності напередвизначеної сутності та важливості аналізу владного виміру стосунків, а також соціальний конструктивізм П. Бергера та Т. Лукмана, етнометодологію Гарфінкеля та драматургічний інтеракціонізм І. Гофмана [2]. Ці теоретичні ідеї визначають основні принципи гендерного дослідження: міждисциплінарність, номадичність, ціннісна заангажованість та пріоритет одиничного над